

КАРА-ВАСИЛЬЄВА

Тетяна Валеріївна —

доктор мистецтвознавства,
завідувач відділу
декоративного мистецтва
Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології
ім. М.Т. Рильського НАН України

СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО: НОВИЙ ПОГЛЯД, ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ТА НАУКОВА КООРДИНАЦІЯ

За матеріалами наукової доповіді
на засіданні Президії НАН України
18 червня 2014 року

У доповіді йдеться про здобутки академічного мистецтвознавства в галузі дослідження професійного і народного мистецтва України, історії й теорії народної творчості та її внеску в загальносвітову культуру. Розглянуто проблему організації досліджень з урахуванням нових наукових поглядів і методів, аналізу історії мистецтва з точки зору еволюції художніх стилів, у контексті зв'язку з культурами інших народів, з ширшим впровадженням розробок міждисциплінарного характеру.

Сучасне мистецтвознавство — порівняно нова галузь гуманітарних наук, що перебуває як у полі академічної історії і теорії мистецтв, так і новітньої художньої критики. Ці два напрями наукового процесу мають власні методи дослідження, теоретичні позиції, історію виникнення, типові проблеми сучасного розвитку.

Сьогодні українська мистецтвознавча наука в різних обсягах розвивається в науково-дослідних установах, подекуди в художніх музеях і мистецьких навчальних закладах. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського (ІМФЕ) НАН України є провідним осередком мистецтвознавчих досліджень, що акумулює та генерує актуальні ідеї і теоретичні проблеми сучасності, інституцією, яка зосереджує свою дослідницьку увагу на реконструкції та інтерпретації мистецького життя України.

Науковці працюють у галузі класичного мистецтвознавства з його пієтетом перед джерелознавчими аргументами. Від попередників сучасне мистецтвознавство перейняло історико-порівняльні методи дослідження, які й сьогодні сприяють ви-

світленню невідомих фактів і явищ українського мистецтва, розкриттю тих його сторінок, що дозволяють реконструювати цілісну картину образотворчої культури. Як засвідчують наукові праці та матеріали щорічних міжнародних конференцій ІМФЕ НАН України, упродовж останніх років в українському мистецтвознавстві досягнуто чимало нових результатів, до наукового обігу введено нові факти, імена, репрезентовано талановиті мистецькі школи.

Великий корпус ініційованих та підготовлених в ІМФЕ НАН України фундаментальних видань з різних галузей мистецтвознавства демонструє, що по-новому осмислюються процеси художнього життя — минулого і сьогодення. Нинішнє українське мистецтвознавство спирається на ідею відродження національної культури і традицій, водночас наголошує на необхідності осмислення історичного минулого й осягнення нових, а найголовніше, об'єктивних критеріїв оцінки історичних подій, діяльності окремих особистостей. Для ІМФЕ НАН України важливим є дослідження шляхів модернізації культури, вивчення процесів трансформації національних традицій, їх

входження в сучасну етнокультурну ситуацію, взаємозв'язок з культурою нацменшин.

Зусиллями науковців Інституту було підготовлено й видано дві багатотомні, добре ілюстровані серії з історії мистецтва: «Історія декоративного мистецтва України» та «Історія українського мистецтва» в 5 томах; головний редактор — академік НАН України Г.А. Скрипник. Це наочний приклад наукової координації фахівців з різних регіонів України — Києва, Львова, Івано-Франківська, Харкова, Одеси та інших міст, які представляють провідні науково-дослідні й навчальні центри, художні музеї. Така координація сприяла як розширенню географії досліджень, так і залученню матеріалів музейних фондів, оприлюдненню невідомих досі художніх артефактів і введенню їх до наукового обігу.

Ці видання є вагомою складовою комплексного фундаментального проекту ІМФЕ НАН України, який передбачає публікацію багатотомних видань та енциклопедій з українського образотворчого мистецтва, музикознавства, театрознавства, етнології та фольклористики. Цей проект, започаткований в Інституті, нині

успішно реалізується. У його рамках видано такі фундаментальні праці:

- 7–12-й томи Повного зібрання творів Т.Г. Шевченка у 12 томах, присвячені мистецькій спадщині Т.Г. Шевченка;
- Українська музична енциклопедія, тт. 1–3;
- Історія української музики, тт. 2–5;
- Історія українського театру в 3 томах, тт. 1–2;
- Художня культура західних і південних слов'ян (кінець XIX – початок XXI століття): енциклопедичний словник.

Важливо, що ці капітальні праці ІМФЕ НАН України видав власним коштом, без державної фінансової підтримки. Інститут був провідним науково-координаційним центром, де розроблялася концепція видань, формувався колектив авторів, реалізовувалася видавнича програма, в результаті чого ці праці вийшли багато ілюстрованими, виданими на високому науковому і поліграфічному рівні, що відповідає сучасним вимогам.

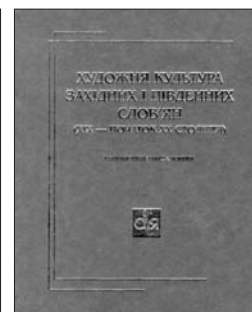
Так, в «Історії українського мистецтва» досліджено історію всіх видів і жанрів образотворчого мистецтва, архітектури від палеоліту до сьогодення, розглянуто низку художніх явищ і персоналій.

Новим здобутком українського мистецтвознавства є вперше підготовлена і видана «Історія декоративного мистецтва України» (вже вийшло друком 4 томи, 5-й – у видавничій роботі). Підготовка і видання цих узагальнюючих праць з історії мистецтва України продиктовані вимогами часу й соціокультурними запитами сучасної україністики, адже нова суспільно-політична дійсність незалежної

України вимагає кардинальної переоцінки етнокультурної і мистецької спадщини народу та її нової інтерпретації гуманітарними науками.

Безпосередній праці над цим фундаментальним проектом в ІМФЕ НАН України передувала копійка наукова та науково-організаційна робота. У 2005 р. в Інституті було створено відділ декоративного мистецтва (керівник – доктор мистецтвознавства Т.В. Кара-Васильєва). Теоретико-методологічні питання підготовки 5-томної академічної «Історії декоративного мистецтва України» було обговорено під час спеціальної наукової дискусії, у низці публікацій у наукових збірниках, таких як «Мистецькі обрії», «МІСТ», «Образотворче мистецтво», «Народне мистецтво», а також на науковій конференції та у виданому збірнику її матеріалів «Сучасний стан українського мистецтвознавства та шляхи його подальшого розвитку». У відділі було виконано колективну планову тему «Народне мистецтво як цілісна система світобачення», проведено конференцію та видано збірник наукових праць з цієї проблематики. Це дало можливість колективу відділу підійти до поглибленого концептуального осмислення розвитку декоративного мистецтва, його різноманітних напрямів і течій, з'ясувати недостатньо вивчені проблеми, серед яких – стильова еволюція народного мистецтва, його роль у формуванні художньої свідомості народу. Колектив авторів спирався як на досягнення попередників у вивченні народного мистецтва, так і на нові сучасні дослідження.

Серйозним поповненням наукової бази для підготовки фундаментального академічного

дослідження українського декоративного мистецтва стало видання у відділі декоративного мистецтва сучасних монографічних праць високого фахового рівня з різних видів народного мистецтва. Це роботи Н. Студинець, Г. Істоміної, а також узагальнююча праця Т. Кара-Васильєвої та З. Чегусової «Декоративне мистецтво України ХХ століття». Важливим науково-методологічним підґрунтям для з'ясування науково-теоретичних засад розвитку народного мистецтва, його видової дефініції при написанні «Історії» стали дві праці: З. Чегусова «Декоративне мистецтво України кінця ХХ століття. 200 імен», яку 2005 р. було відзначено Національною премією імені Тараса Шевченка, та монографія Т. Кара-Васильєвої «Історія української вишивки», яка так само здобула Національну премію імені Тараса Шевченка у 2012 р.

Написання «Історії декоративного мистецтва України» та «Історії українського мистецтва» відбувалося в тісному контакті з фахівцями суміжних відділів, праці яких стали важливим внеском у дослідження національного мистецтва. Це насамперед фундаментальні видання з історії українського іконопису, зокрема монографія О. Найдена, М. Бабака «Народна ікона Середньої Наддніпрянщини ХVІІІ—ХХ ст. в контексті селянського культурного простору», відзначена 2010 р. Національною премією України імені Тараса Шевченка, а також монографії Д.В. Степовика «Українська гравюра бароко», «Іконологія й іконографія», «Нова українська ікона ХХ—ХХІ століть», «Мистецтво ікони. Рим, Візантія, Україна», художньо-етнографічна спадщина Ю. Павловича, наукові праці з народного костюма, промислу та ремесел.

Значним здобутком новоствореної «Історії декоративного мистецтва України» є те, що в її основу покладено принципово нову концепцію системного висвітлення розвитку українського народного мистецтва від найдавніших часів до сучасності, а також залучення до її написання фахівців суміжних наук — істориків, археологів, етнологів, що забезпечило узагальнення всього національного досвіду та продуктивних

філософсько-естетичних теорій світової науки. Саме тому в концепції цього багатотомного видання передбачено наукову реконструкцію художнього процесу, створення повноцінної і вичерпної панорами розвитку декоративного мистецтва на українських землях в історичному аспекті.

Принципово важливим при написанні «Історії декоративного мистецтва України» стало те, що автори розділів відійшли від дослідження і класифікації народного мистецтва як галузі матеріальної культури, у якій переважає утилітарний принцип. З теоретичного погляду ця галузь належить до пріоритетів духовної культури, а діяльність народних майстрів розглядається як художньо-естетична творчість. З сучасних позицій мистецтвознавства у виданні вперше прослідковано зв'язок народного мистецтва і творчості професійних художників, усі види і жанри декоративного мистецтва розглянуто з позицій еволюції художніх стилів.

В «Історії декоративного мистецтва України» чітко акцентовано, що декоративне мистецтво, яке охоплює комплекс різноманітних видів і напрямів, є цілісною живою системою, що розвивається у сфері народного мистецтва, художніх промислів, художньої промисловості й творчості художників-професіоналів. Саме тому в основу цього видання вперше в українському мистецтвознавстві покладено чітку концепцію розгляду декоративного мистецтва в усій різноманітності й багатогранності його проявів. Це насамперед роль і значення народного мистецтва в системі духовної і матеріальної культури та у формуванні художнього ансамблю й предметного середовища; взаємозв'язок та взаємовпливи народного і професійного мистецтва на різних історичних етапах; семантика й образність орнаменту. Важливе місце відведено питанням ролі декоративного мистецтва в опорядженні храмових комплексів та богословській символіці церковного мистецтва.

У кожному з п'яти томів «Історії декоративного мистецтва України» акцентується своєрідність розвитку художнього життя регіонів України та формування локальних мистецьких

традицій, аналізуються активні взаємодії та впливи українського мистецтва із західноєвропейською та східною мистецькими традиціями, утверджується теза про органічне входження української культури у світовий мистецький контекст.

Перед кожним із нас постає питання: якою має бути сьогодні мистецтвознавча наука, як зберегти її потенціал, як технологічно її переозброїти? Для успішної реалізації найголовніших тенденцій мистецтвознавчого процесу в Україні, на наш погляд, необхідне створення єдиного всеукраїнського координаційного центру в системі Національної академії наук для визначення пріоритетних наукових напрямів, створення нових програм наукових досліджень, їх видавничого завершення, а також для узгодження планування наукових тем і дисертаційних досліджень, уникнення їх дублювання.

На часі є координація мистецтвознавчої освіти та академічної науки, об'єднання зусиль у підготовці фундаментальних історико-мистецьких досліджень. Тільки на базі спеціалізованої ради ІМФЕ НАН України було захищено з різних напрямів мистецтвознавства 90 дисертацій, з яких 15 докторських і 75 кандидатських.

Проте слід відзначити недостатньо високе поцінування мистецтвознавчих дисциплін у системі НАН України. Так, за останні 10 років Академія мистецтв України присвоїла шістьом співробітникам Інституту звання академіків і членів-кореспондентів. Водночас за останні чверть століття жодного подібного визнання мистецтвознавства з боку НАН України не було.

Найгірша вада сучасного мистецтвознавства — це його внутрішній і зовнішній герметизм, оскільки зв'язок української науки зі світовою практикою, європейськими науковими центрами є дуже важливим. Сьогодні потрібен прорив з периферійності й вихід на міжнародні контакти, визначення пріоритетів і престижності мистецтвознавчої науки в системі інших наук, а також поза межами держави, у світовому контексті. Цьому сприяє систематичне видання тематичних випусків журналу «На-

родна творчість та етнологія», кожен з яких присвячено мистецтву різних країн — Франції, Польщі, Ізраїлю тощо.

Міжнародні контакти й зустрічі, наукові взаємозв'язки пропагують образотворчу культуру за кордоном. Така координація послідовно й активно сприяє вирішенню невідкладних завдань, розв'язанню тих проблем, які сьогодні є актуальними для мистецтвознавчої науки.

Одним з першочергових завдань, яке потребує зосередження зусиль фахівців різних розділів мистецтвознавства, є розширення поля теоретичних пошуків, створення власної, перевіреної практикою теорії, яка слугувала б методичною базою як для істориків, так і для критиків мистецтва.

На нинішньому етапі розвитку вітчизняного мистецтвознавства слід зосередити увагу на філософських аспектах сучасної мистецтвознавчої науки. Філософія і мистецтво, інтегративно трансформуючись у мистецтвознавчу науку, мають виконувати загальнокультурну функцію синтезу наукових знань у єдиній універсальній і цілісній системі соціального досвіду та майбутніх напрацювань. Тому дослідження соціальних, соціофілософських аспектів мистецтва потрібно інтенсивніше використовувати в наукових розробках національного мистецтвознавства.

Донині існує проблема опублікування музейного матеріалу, його неопрацьованості. Назріла потреба в каталогізації фондів українського мистецтва в музеях, приватних збірках, церквах, монастирях, створення єдиного фонду мистецької спадщини в Україні та за її межами, вихід її на загальноєвропейську мережу.

Українське мистецтвознавство має чималі лакуни, що потребують свого заповнення. Найсамперед це стосується відновлення вітчизняної візантології, медієвістики, вивчення світового, у тому числі європейського, мистецтва на базі національних музейних збірок, дослідження мистецтва ХХ ст., переосмислення з нових позицій його окремих періодів і постатей.

Важливим сьогодні видається також розвиток бібліографічної науки як підґрунтя для фундаментальних досліджень. Поглибленню

мистецтвознавчої практики сприятиме широка програма з видання бібліографічних покажчиків, антологій вітчизняної та світової художньо-критичної та історико-мистецтвознавчої думки, серійної публікації української мистецтвознавчої спадщини, перекладної літератури, широкого корпусу науково-популярних посібників і підручників, зокрема в електронному вигляді. У зв'язку з уведенням до навчальних програм середньої загальноосвітньої школи нового предмета — народознавства, а також вивченням курсу декоративного мистецтва у спеціальних вищих і середніх художніх навчальних закладах відділ декоративного мистецтва ІМФЕ НАН України інтенсивно працює над науково-популярним ілюстрованим виданням «Декоративне мистецтво України крізь віки» у 4 томах, бере активну участь у розробленні відповідної навчальної програми та створенні нових підручників. Зокрема, вже підготовлено до друку навчальний посібник Т.В. Кара-Васильєвої «Обереги України».

Мистецтвознавство сьогодні виявилось безсилим перед наступальним натиском субкультури з її агресивністю, псевдоемоціями. Саме тому співробітники відділу багато уваги приділяють практичній реалізації ідеї про творення сучасного арт-простору як необхідної бази досліджень сучасного мистецтва. Останнім часом організовано низку концептуальних виставок сучасного мистецтва, які стали подіями в художньому житті України. Це Всеукраїнські виставки сучасного декоративного мистецтва в Національному музеї українського народного декоративного мистецтва, Музеї сучасного мистецтва України в Києві, міжнародні бієнале текстилю, виставки сучасного арт-текстилю (організатор і куратор — З. Чегусова) та кераміки (куратор — Ю. Островська), виставки

вишивок, відтворених за ескізами художників-авангардистів 10—20-х років ХХ ст. (автор ідеї та куратор — Т. Кара-Васильєва).

На жаль, практика організації художніх виставок за кордоном свідчить, що перспективна скоординована програма виставкової діяльності відсутня, вернісажі мають спорадичний характер і не завжди сприяють цілеспрямованому показу передових здобутків українського мистецтва. Крім того, у зв'язку з організацією виставок виникає проблема меценатства, яке є світовою практикою звільнення від податків, однак в Україні це питання й досі не вирішено на законодавчому рівні.

Художня критика як складова мистецтвознавства сьогодні виходить на передові рубежі. Вона виступає не лише як знаряддя оцінки творів мистецтва, а й як важливий чинник у формуванні мистецького процесу, сприяє розвитку певних художніх тенденцій, напрямів, стилів. Водночас нині виникла загроза, що арткритика, підпорядкована потребам художнього ринку і зосереджена на сторінках модних глянцевих видань та в залах престижних галерей, рекламує те мистецтво, яке з погляду бізнесу здатне принести високі прибутки. Комерціалізація мистецтва породила характерний для ХХ ст. тип «критика-маклера», «критика-менеджера». Тому сьогодні є потреба в координації підходів у ширшій, аніж сфера мистецтва, системі, якою є загальнокультурний контекст, що вимагає розширення фахових «кордонів» мистецтвознавства і художньої критики.

На наш погляд, загін мистецтвознавців Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України є потужною дослідницькою ланкою, яка своїм науковим доробком примножує інтелектуально-духовний потенціал науки.

T.V. Kara-Vasyl'eva

Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии
им. М.Ф. Рылского НАН Украины
ул. Грушевского, 4, Киев, 01001, Украина

СОВРЕМЕННОЕ УКРАИНСКОЕ ИСКУССТВО:
НОВЫЙ ВЗГЛЯД, ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ И НАУЧНАЯ КООРДИНАЦИЯ

В докладе речь идет о достижениях академического искусствоведения в области исследования профессионального и народного искусства Украины, истории и теории народного творчества и его вклада в общемировую культуру. Рассмотрена проблема организации исследований с учетом новых научных взглядов и методов, анализа истории искусства с точки зрения эволюции художественных стилей, в контексте взаимосвязи с культурами других народов, с более широким внедрением разработок междисциплинарного характера.

T.V. Kara-Vasileva

Maksym Rylsky Institute of Art History, Folklore Studies and Ethnology
4 Hrushevsky St., Kyiv, 01001, Ukraine

MODERN UKRAINIAN ART: NEW APPROACHES,
REINTERPRETATION, AND ACADEMIC COORDINATION

The paper surveys the achievements of academic art history in studying professional and popular art, history and theory of folk art, and its contribution to the world culture. Following issues are addressed: management of research which would account for the new approaches and methods, analysis of art history in the light of artistic styles' evolution and in the context of its relationship to the wider international developments.